

Оља С. ВАСИЛЕВА¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

„МАШАЛАХ, МАШАЛАХ! НЕ БУДИ МУ УРОКА!” ИЛИ ПРИЧА О ВЕЗИРОВОМ СЛОНУ ИВЕ АНДРИЋА²

Као једна од најаутентичнијих појава у српској књижевности, Андрићева „ћудљива слоновска беба”, јунак *Приче о везировом слону*, растаче али и открива различита симболичка, метафоричка, историјска и превасходно људска поља. На првом ступњу овакве игре, приповедач се одлучује за тзв. анимализацију приче не би ли усложио однос између аутентичности бебе-слона и познатости чаршијског света. Потом на трагикомичну, елиотовски испошћену и разорену земљу иронијски (само)описану ступа тумачење народа у виду вишеструких тропичних карактеризација насловног јунака, чиме касабалије себи покушавају да обезбеде статус субјекта, а не објекта приче. На трећем нивоу Андрићеве наративне игре налази се беба слона као јединка, он као творац и носилац приче, његова стварност и његова аутентичност која руши задате оквире људског света у раму фактографије. Језик и живот ове бебе остају усамљени, непрочитани и немушти у карневалском ко-мешању егзистенција.

Кључне речи: беба, слон, Андрић, јунак, прича, народ, симбол.

Мислићи значи слонове заменићи речју слон и сунце округлим предметом.

Ж. Лакан

Када Андрић започне своје приповедање загонентим, а стварним и заводљивим феноменом приче, он свом тексту обезбеђује дволичје које сваку једностраност изгони из читања. Као једина прича у којој пишчев источњачки сензибилитет из осећања и стања прелази у целовиту, покретну и живу масу тако сличну људима, не затварајући се притом у искључиви симбол у контексту насловног „јунака”, Андрићева *Прича о везировом слону* и његова „ћудљива слоновска беба” као предмет пишчевог феномена приче почиње да попуњава различита семантичка поља. Изникао на сликовитим пољима историје српске књижевности са немалим бројем примера који оснажују везу литературе и анималности, претстројене из поезије српског парнасосимболизма (рецимо, „Долап” Милана Ракића у којој се лирски субјект поистовећује са трагички кружном егзистенцијом једне животиње) у традицију српске реалистичке приповетке или Кочићевог пера (од Јазавца и Давида Штрпца, па све до посебне улоге животиња у причи „Мрачајски прото”), све до повлашћеног животињског света у делу Милоша Црњанског и прози Миодрага Булатовића где животиње, фолклорно маркиране са хтонским, демонским, али и питомо-симболичким улогама, зазивају Андрићеву животињску бебу, овај млад афрички слон, како га писац индивидуализује, покреће и бројне референце из светске литературе. Најприснијег саговорника

¹ o.vasileva06@gmail.com

² Рад је део истраживања на пројекту 178018 *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски, глобални оквир* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

налазимо у *Пушовању једног слона* Ж. Сарамана или *Белој коси* (*The White Bone*) Барбаре Гауди, роману испричаном из перспективе једног слона. Ова дела износе на романескну позорницу статус и обликовања животињског јунака, творећи значајан дијалог који пре свега опцртава традицију „смештања” живота животиња (тачније, одређених животињских врста) у центар наратолошког система. Управо сва ова међукњижевна самеравања омогућују једној причи каква је *Прича о везировом слону* да реактивира слојеве традиције и културе на потпуно нов начин, али и да антиципира друштвено-политичка самоогледања савременика који проговарају речима и бићем *једног* слона.

Ово није случајно. Андрићев оријентални свет, онако како га он доживљава и представља, пре свега се повезује са сложеним, древним питањем свих (књижевних) традиција о борби истине и привида, стварности и фантазије. Таква „стварна и непризнавана историја тога краја [...] оне оријенталске лажи за које турска пословица вели да су 'истинитије од сваке истине'” (Андрић 1999: 72) проблем стварности и фикције, свакодневности и уметничке истине умеће као један од препознатљивих, поетички константних феномена Андрићеве прозе уопште. Стога и не чуди што сама *Прича о везировом слону* загонета питања игре између истине и привида износећи на омеђену позорницу пре свега целовити „лик” народа, касабалија, а не „главног” јунака – слона. Као „идеја која има историју и традицију мишљења, сликовност и речитост” (Саид 2008: 13), и као место „егзотичних бића, успомена и пејзажа који живе у човековом сећању” (исто: 9), Андрићев Оријент у насловној причи дише посебним, јединственим животом у органском јединству српске и светске књижевне традиције.

За необичну а многообличну причу о доласку једне егзотичне бебе са новим везиром у касабу, писац је пригодно понудио више аспеката и облика читања. Јер, и овај пут се за истинску приповедну аутентичност боре људи травничке чаршије и феномен који својим падом у стварност почиње да ремети њихову устаљеност и присвојену равнотежу. Тако се два лица *Приче о везировом слону* везују за стварно постојање и особине ове бебе-слона и са друге стране, за тумачење њеног бића и присуства, чиме се приповедни центри померају са једног на други. Начињући ону лакановску модерну теорију игре која је у Андрићевој причи на понеким местима омеђена јер нема потребне реверзибилности између учесника, нема сусрета у ком свако размишља као онај други (према Лакан 1986: 37), *Прича о везировом слону* као платно на ком се смењују идентитет и аутентичност својом структуром и композицијом остаје трајан документ анатомије травестираних анималности и превазилажења једног мита. Јер, „прича ће, као мит, у сопственом наративном ткиву задржавати, надилазити, али и анулирати напуклине у историји и егзистенцији” (Бошковић 2010: 13), она ће задржати *цело* тамо где жели, стога се неминовно питамо:

Ко заправо приповеда причу о слону? Односно, шта ова беба о себи говори, а шта прећуткује?

1. Анимализација приче или њено превођење на бајковни подтекст („Има у босанским речицама и потоцима једна нарочита врста пастрмке, не велика, посве црна по леђима, са две-три крупне црвене пеге. То је необично прождрљива, али и необично лукава и брза риба”, Андрић 1999: 72) захтева посебну усредсређеност читаоца уз развијање осећаја за фино нијансирање детаља који преиспитују читалачко и животно искуство, како нас тако и Андрићеве јединствене масе. Слично као у Орвеловој *Животињској фарми* или, насупрот, *Животињу животиња*

Ц. М. Куција, у наметнутој стварности и/или њеном фантазмагоричном наличју. Интересантно је то да ниједан човек, ниједан појединац у овој причи, за разлику од Орвеловог романа није добио експлицитну животињску квалификацију, али зато многе животиње, па и насловни јунак освајају људску, као што је прождрљивост и лукавство босанске пастрмке у својеврсној метонимији за касабалијске приче или махнитост читавог каталога животиња свезаних страхом од бебе-слона. Уосталом, људски живот искусила је и закржљала зверка-пантер претходног везира која је престала да расте, додуше, наравно, интервенцијом травничких људи. И она таква остаје бледа успомена (первертираног) прометејског комплекса, кад „слободан и безопасан, жмиркао [је – О.В] на сунцу, док су га петлови кљуцали и несташна штенад непристојно опкорачавала” (исто, 78).

Младунче у *Причи о везировом слону* тражи младунче, исто као што младунче уништава друго младунче. Препознато по облику (форми, спољашњости) као сродно, једно младунче опстаје до оних граница док не преузме вођство у односу на њему сличне. А фил људских особина „та ћудљива слоновска беба стварала је својим пратиоцима стотине тешкоћа. Час фил није хтео да једе и просто би легао на траву, заклопио очи и стао да штуца и подригује [...] а онда би лукаво отворио једно око, погледао око себе, дигао се и витлајући кратким репом почео да трчи” (исто, 78). Такође, кад се прича о слону разгранана у више рукаваца – у уметнутим причама – кад се назре његова пуна егзистенцијама у овом немилосрдном, центрифугалном простору у који је бачен, ауторском интервенцијом поново је људски посвојен и трагично „спуштен” међу њих. Тада, кад филова права природа живог бића своје врсте почне да се открива у свим непредвидљивостима, тражењима и жељама једне бебе, „а те жеље не може нико погодити ни предвидети, толико је у њима неког ђаволског лукавства и готово људске пакости” (Андрић 1999: 86), тада читалац препознаје сигнал ауторске интервенције према којој ова беба-животиња постаје нешто слично тим људима, нешто против чега, парадоксално, и инерцијски трагично у исти мах, борба мора да отпочне.

У оваквом приповедном комешању, анимализацијом приче а „приљуђивањем” животиња отпочиње прва борба касабалија са феноменом бебе-слона која истовремено упија у себе и одашиље све елементе (не)могуће семиотичке комуникације. Јер, беба слона собом носи знање да „појам кода се обавија ореолом двосмислености: будући да претпоставља комуникацију, он није гаранција саме комуникације, већ структурне повезаности, повезаности између различитих система” (Еко 2004: 14), система који људи треба да створе комуникацијом и немог језика бебе који ремети све људске регистре. Такорећи, комуникација на овом нивоу не може бити завршена, јер њихови системи суживота нису различити, већ непријатељски, они побијају и примордијалну логику живота којим би требало да диктира биће обдарено разумом – народ. Самим тим комуникација је једнострана, што нам писац и поручује: „Вукли су га [фила – О. В.], наговарали на свим језицима, тепали му и обазриво га псовали, понеки би га и боцнуо, криомице од других, у мекоту испод репа, али све је било узалуд” (Андрић 1999: 78, подвукла О. В.). Не могавши да га прочитају, читава филова пратња говорила је са њим на свим језицима; не желећи да га разумеју, његова порука им је измицала. Беба и моћ коју симболизује слон иронијски прозван фил („човек који осећа љубав”) преточили су се у затајену, политичку игру форме и садржаја. Самим тим, контакт између животињске бебе људских особина и народа који верује да спада у људе није могућ, јер људи, вековима тлачени у датим историјским околностима не пристају на самосвест која би их спустила на ниво бебе, јер су

животиње (не)свесне своје функције, тако да и иронични, сублимни „покушаји да се утврде кодови у комуникацији међу животињама” (Еко 2004: 61) у потпуности изостају. У овоме лежи разлог зашто онај пантер једног од претходних везира није ни могао да порасте, остајући закржљао оног тренутка кад је почео да показује своју крволочну природу.

Газећи стопама које је ова беба наметнула, приморавши све чаршилије да се крећу кроз „стварност нижег реда”, Андрић је успео да мешањем управо стварности и њеног наличја изокрене статус јунака и приче. У овој јединственој и вешто замишљеној игри читалац се посебним гласом приповедача доводи и одводи из стварности, самим тим и истине. Неми пишчев јунак-беба, сличнији чаршилијама него што мисле, утискује у историју овог простора нешто што људима измиче; фил им као развијено зачеће мита нешто прећуткује. Једино што би ова беба могла да им прећуткује јесте то да је стварна, жива и ћудљива, да је животиња која треба да пробуди самилост самим тим што је беба, и то са свим одликама бебастости које изазивају милост и емпатију – увећаном главом, великим, истакнутим и набубрелим челом, великим очима и тешким удовима (Морис 2005: 153). Међутим, ове карактеристике људске бебе које је навео Дезмонд Морис босанског човека не опчињавају. Можда зато што ова егзотична, слоновска беба заједно са свим Андрићевим истакнутим јунацима поприма и друге одлике, пре свега присваја лик легендарног, а својим језиком настоји да промени „језик” босанског народа. Јер, она самоскривена језичка амајлија Травничана, она „зумба, као заштитни знак” (Андрић 1999: 88, подвлачење аутора) јесте формула опстанка (измишљене) приче која се стопила са сврхом егзистенције истих тих људи. Сетимо се само фра Мата Микића и његовог шифрованог говора у писму које шаље свом пријатељу, служећи се цитатима из Апокалипсе о великој звери, о нечему неухватљивом, далеком и мистичном. Вест о слону засенила је мудрост изрођену на патничком животу овог народа, тако да „једина је новост ето то да је ’звијере набавило звијере’ и да докон народ о томе прича и наклапа којешта” (Андрић 1999: 82). И ово је један од момената у ком се истина назире иза хипертрофираног тумачења босанских људи (јер, „наш је човек такав да боље негује и више воли своју причу о стварности него стварност о којој прича”, исто: 81), међутим, хумор извире из субверзивне чињенице да ни религију не заобилази занимање за ово биће који им (п)окреће и живот и мисао. Зато, кад су они лудо храбрији превазишли оквир ћутања самонаметнут у тренутку доласка везира и његове пратње, на комично-сујеверан начин исти ти појединци почињу да шире метафору једног слона. Доносећи егзистенцијалну пустош свету, на већ постављеној историјској жаловости географског простора, фил се уплео и у демонолошко-религијски слој који од њега и твори чудовиште због ког чаршијске жене не могу да затрудне или побацију кад га виде: „Побацила Циганка кад је угледала фила, ето шта”. Са трагикомичном последицом да то превремено рођено дете од страха његове мајке кад је угледала слона како се „ваља” ка њој остаје „дијете живо и здраво, онако само – нијемо, гласа од себе не пушта. Онијемило од страха!” (исто: 88). Немуштост слона чаршијски људи свели су на њима разумљиву паралелу: опипљивост опасности можда није директна, али је слична ономе кога не виде – везиру.

Фил (суфикс или суфиксоид, од речи филија која значи љубав и -фил, „за човека који такву склоност осећа”, Клајн 2002: 161) постепено постаје „чудовиште из травничких препричавања” (Андрић 1999: 82). То је тренутак у ком је *прича* о слону заживела као моменат људског одлагања трагичног краја; јер, ово јесте

тренутак у ком у вољи народа долази до потпуног поистовећивања везира и слона, толико да им устаљени живот са заклоњеним речима замењује звук, нека непозната музика, у виду инструмената нових облика, како приповедач каже, који су морали да дочекају Сеид Али Целалудин-пашу, али су изостали. На овом месту Андрић нам објављује још једну скривену, а поетички снажну (поетичку) инверзију. Наиме, Целалудина, као многе друге Андрићеве легендарне јунаке (Алију Ђерзелеза, Мустафу Маџара или Омерпашу Латаса) није дочекала музика и песма као епска потврда његове изузетности, већ је овакав дочек доживео Целалудинов слон – „Пре слона стигла је у Травник прича о њему” (Андрић 1999: 78).

Навикнути на цео возни парк егзотичних животиња које су долазиле у Босну са својим везирима, на мајмуне, папагаје, ангорске мачке, па чак и пантера, острвљеност чаршијских људи покреће још једну инверзију. Наиме, доводећи егзотичне животиње у Босну за време своје владавине, везири испуњавају неку своју необјашњиву ловачку страст, каже Андрић, али страст без покрета, ону која је лишена своје основне функције. И ту везирску функцију, али овај пут функцију ловаца у физичком покрету и покрету речи преузео је босански народ. Отуд *одвођење* читаоца од лика Целалудин-паше, али и осећај да, иако типично андрићевски приказан, Целалудин постаје дигресија, неко ко је довео биће које је променило поредак; биће које и поклоњено не може бити изнесено из земље у тренутку везирове смрти. Онако како фантастична прича о везировој убилачкој нарави није много другачија од „стварне” коју нам открива приповедач (јер се онај мученик свакако удавио у сопственом катрану), тако се и смрти везира и његовог фила дају паралелно, али одишу неодољивом иронијом. Зашто? Пре свега зато што Целалудин завршава на необичан начин, извршава самоубиство на које свет није рачунао, што значи да умире *пре фила* кога су тако острашћено желели да се реше. Људска помамна жеља да се беба слона убије одговара њиховој жељи да садржај (моћ) сасеку у корену његове форме (беби). Такорећи, као део неког травестираног ритуала приношења жртве врховној моћи која управља судбином њихове касабе, људи травничке чаршије се одлучују за чисто, али потказано, дериџанско жртвовање животиње као објаве не-криминалног усмрћивања (према Хјуган, Тифин 2010: 5). Зато читаоца све време и не напушта осећај крвништва, иако се о везировим свирепостима само слушало и причало. *Језик* ове бебе успео је да измакне било каквом разумевању касабалија, самим тим, вођени страхом од тога шта он може да значи, људи се одлучују за његово егзистенцијално, колико и метафоричко убиство. Али тек после Аљине приче у причи.

2. Оно што *Причу о везировом слону*, причу о првој „активној” беби-јунаку српске књижевности чини аутентичном и недељивом (у приповедном смислу) јесте превод. И то онај превод који, према Еку шири и надаље продубљује комуникацијско неразумевање, јер „сваки пут када значење бива и интерпретирано, то јест када бива превођено у неки други знак, открива се нешто више и одлагање се уместо поновног састављања шири, изоштрава” (Еко 1995: 5). На овој приповедној и композиционој линији беба-слон у тумачењима народа, која посредују између пуних егзистенција и народа и слона поставља се у следећи музеј експеримената, онај у ком ова беба покушава да се протумачи као симбол. Његово преведено, пренесено значење се пре свега свезује за лик Целалудина који би, као и сваки везир, требало да влада „туђом руком”. Тада фил као продужена рука власти треба да испуни и иконичку (распаљујући машту касабалија) и стварну претњу (својом обешћу која симболизује демонску природу самог везира):

„Сваки такав везир био је тежак целој земљи, али ипак најтежи Травнику, јер свуда по Босни он је владао туђом руком, а овде је био лично са својом непознатом ћуди, са својом пратњом и послугом.” (Андрић 1999: 73)

Испољавајући fine нијансе сопствене (само)скривене „зоопоетике” (према Хјуган, Тифин 2010: 18) значајне за целокупно Андрићево дело, писац нам поново објављује у светлу кумулативне, скривене историјске зоокритике и свој амбивалентни однос према симболу. Бивајући метафором власти и владања, боље рећи зулума, беба-слон постаје и чудовиште, и демон који ремети укоренењени религијски ритам једне касаве, и средство манипулације причама, и сам мит, али почиње да се и чува „као нека светиња” (Андрић 1999: 79) на коју се гледа пре сопственог живота. На сличан начин описује се још један странац, сликар Карас у роману *Омерпаша Лајшас*. Интересантно је то што је и он протумачен, као и беба-слон, као некакво оруђе у рукама онога ко обликује стварност: „У том човеку необичног изгледа и загонетног занимања, свет је могао да види само неко ново и неразумљиво Омерпашино оруђе” (Андрић 2011: 88). Померивши се од анимализације људског створа, Андрић је у овом роману пошао корак даље и из перспективе масе умртвио, упасивио и „упредметио” још једног загонетног јунака.

Потцртавши да су звери, у које спадају и егзотичне животиње, по правилу јединичне, претежно крупне и да им је својствен висок степен индивидуализације те се зато чешће појављају као самостални, изоловани ликови, руски фолклориста Александар Гура (2005: 12) отворио је сложен пут Андрићевом слону као јединки. Ова беба као класичан пример симбола у Фридмановом смислу „псеудосубјекта” (у Еко 1995: 80), она која је народу ближа, наоко разумљивија од самог везира („Ствар са слоном била им је разумљивија и ближа. Утолико пре што је слон почео да се појављује пред очима зачуђеног света”, Андрић 1999: 84), уистину намеће се као субјекат и живота и приче травничке касаве. Тако изникла из чудноватог реквизитаријума који сви Андрићеви везири на позорници дарују очима јавности, као Хусреф Мехмед-паша из *Омерпаше Лајшаса*, који уз себе има неодређен број коња, крава, паса, мачака, мајмуна, везирова слоновска беба, као победник међу прећутаним такмичењима свих претходних везирских ћуди у одабиру најнеобичније и најегзотичније животиње, завређује посебан приповедно-Философски и историјско-митски статус. Уосталом, томе сведоче бројна Андрићева интервенисања у свету „као да”, у неоствареној могућности која и одводи и доводи стварност и измишљање на ниво људског експеримента: „Асли и није земља као друге што су, каже он црвенећи од гнева, нема тога ко је није газлио; само је још слон фалио и, ево, довели су и њега да се и то чудо види” (Андрић 1999: 92). Људи су ти на које је усмерена пажња у целокупном пищевом делу, чак и кад сам аутор стварносним просијањем и укидањем размахнуте симболике једној беби-слону даје оправдање у виду егзистенције сличне овим људима, управо у форми „као да”, са акцентом на репетитивном понашању карактеристичном за људску бебу:

„Понекад фил протрчи кротко и весело, не гледајући никог и не дирајући ништа, као да трчи у сусрет чопору младих слонова, ударајући несташно сам себе сурлом по глави” (исто: 89); „Понекад јури необузвано кроз травничку чаршију, исто онако како је некад, као сисанче, трчао по афричкој високој равни...” (исто).

Међутим, истина је субјективна категорија у вољи овог народа, зато он остаје слеп и неправедан на очигледно, а то је да „филу се игра, вероватно, са себи равнима; филу су почели да пробијају кутњаци. Због тога је немиран и осећа недољиву потребу да глође, да гризе све што стигне” (Андрић 1999: 89).

3, Самим тим што фил није дошао из чувених босанских прича, он има функцију да причу ствара. Он је подједнако, поручује нам писац, *заиста* и субјекат и објекат приче. У моментима кад слон добија функцију објекта над њим своју аутентичност као јунака граде чаршијски људи. На овом месту доминирају три приче, односно три тумачења бебе-слона: 1) деце 2) три подељена табора, на челу са ескпликацијом живе егзистенције, у теорији бачености кроз дијалог Шећаргића и Глухбеговића, 3) Аљиној причи.

„Неумољива, неподмитљива, неустрашљива и свевидећа деца” (Андрић 1999: 80) су та која слону омогућују двоструки улазак (у причу), али нуде и директно утичу на његов крај. Деца су та која епски долазак слона уоквирују и наглашавају извођењем на сцену његовог поновног доласка имитирањем, понављањем, и то оним понављањем које враћа на почетак, али и „тражи нешто ново. Оно се окреће према лудичком, које од тог новог ствара своју димензију” (Лакан 1986: 67). Деца³ су прва иза бебе-слона, као реп, слична, али продужени остатак изгубљене невиности. Управо стога је (јер су деца мост) нарав слоновске бебе и нарав народа у свему испресецана, изукрштана и то искључиво градивном мржњом света, оном мржњом која је као нека наопака љубав, каже Андрић, све више расла, јер су слона и мрзели „као што се мрзи *човек непријатељ*” (Андрић 1999: 89, подвукла О.В.). Њихова постојања се до те мере укрштају управо зато што је приповедачким мајсторством из перспективе напаћеног и разједињеног народа свезана судбина везира и слона у једно. Међутим, да ли су слон и везир уистину једно? С обзиром на то да су вести о везиру веће од њега самог, за разлику од доласка слоновске бебе после њега, приповедач је читаоцу суптилно дао до знања да њихови путеви могу тећи паралелно. Следећи и најзначајнији семантички сигнал јесте онај у ком нам се имплицитно расветљава однос везира према његовом слону кроз чињеницу да иако проводи време са њим и храни га, Сеид Али Џелалудин-паша га ниједном не дотиче руком. Овим поступком приповедач укида раширено тумачење да је ова слоновска беба продужена рука власти.

Крвници су заменили улоге под притиском стварности, а машта и тумачење чаршијских људи остају увећани до апокалиптичних и гротескно-комичних размера, јер ако је имагинацији, онако како је описује Гастон Башлар „потребан извештај дијалектички анимизам који доживљавамо тако што у предмету налазимо одговоре на намерно насиље” (2004: 19), онда фил и постаје алиби на основу којег се управо чаршијски народ бори за статус главног јунака. Ова титанска борба, у којој јединка бебе стоји наспрам колектива, чини се, са развојем приче, не познаје унапред победника. Отуд у целокупном духу и делању једног народа одзвања и свеобухватна порука Исидоре Секулић, њен осећај да Андрићеви источњачки људи, на челу са троструким табором тумача, „та чудна бића нису грађани, нису друштво, нису ничији оци и браћа, скоро и ничији синови, него су језовите источне скаске” (Секулић 1999: 38). Ово је моменат у ком јунак-беба *Приче о везирувом слону* постаје нови мит, као неко оживљено ненаписано дело самог Џелалудина оним његовим писаљкама и прикупљеном хартијом из свих делова света. Или, како би сам Андрић рекао, у моменту припреме за уништење јунака који

3 Деца као стално место прозе Иве Андрића у различитим временима, оквирима и формама стварања и у роману *Омерпаша Лаћас* појављују се као фолклорностварносна стигма, навешћујући зачудно, страном – јунака који својом појавом загонета стварност, а заводи народ у позиву на игру смисла и циља егзистенције. И у овом роману, као у *Причи о везирувом слону* деца иду иза новог бића, иза странца, сликара Караса: „За њим су на одстојању ишла деца и посматрала га са мржњом, страхом и љубопитством при његовом чудном раду” (Андрић 2011: 86).

може само да ћути, „нико не зна кад ни откуд ни како, све се то згусне, уобличи и постане дело” (Андрић 1999: 103). То се десило и са самим филом. С обзиром на то да је беба слона за чаршијске људе несрећа која прераста у читаву метафору свих недаћа, слон је као готово дело, иако само беба, „растао у машти света”, како се каже. На овој линији слон постаје аналогон хипертрофиране стварности, коју је читаоцима и својим сународницима на (ауто)ироничан начин потцртао управо Аљо својом жељом да се такво друштвено добро, као што је фил, умножи. Иако је већ умножен. Сетимо се кротитеља слона и његово удвојено, умножено име којим приповедач успоставља симболичку идентификацију реферишућу рецимо на Џем-Ћамила, јер се ипак филов чувар и главни (невидљиви) тумач зове Фил-фил. Или, друкчије речено, исто је Џем-Ћамил, Ћамил-Џем: „– Додијало ми да слушам све то исто: везир-фил, фил-везир” (Андрић 1999: 91).

Као један од оних који су свесни задане реалности, Аљо своје људе решава да надмудри њиховим тврдим веровањем, оним под чијим окриљем је прича истинитија од сваке реалности. Аљо је у предмету званом прича, а не беби слону нашао извор за намерно насиље, самим тим се издваја из дефилеа јунака притиснутих андрићевском стварношћу. Он је јунак који понавља, умножава аутентичну причу, једна врста таса потребног да се правој причи пронађе Андрићу природени, лажни аналогон који јој обезбеђује оно најзначајније – трајање. На овај феномен указује и Горан Радоњић, јер „већ и то како је и по коме прича одређена, ’о Аљи и филу’, показује да је та прича различита од оне коју ми читамо. Ову писану не само да читалац не би одредио на тај начин, него ју је сам аутор насловио другачије” (Радоњић 2018: 525).

Једна од оваквих изговорених скаски везаних за фила, иако се све изговорене везују искључиво за децу, њихову проницљивост и искреност покреће значајну симболичку димензију коју фигура бебе слона уноси у причу. Она рађа интересантну језичку поставку, на пољу домаћаног односа између везира и фила који је народ наслутио, а односи се на крвну, родбинску повезаност везира и слона у усклику – „К’о кад је везирско!” (Андрић 1999: 78). Толику, да се у заједљивим и ироничним иступањима важнијих људи и не може сакрити. Тако, као код правог наследника, посебно гајеног везировог чеда, људи у осведоченој крилатици: „Знамо шта једе *филов везир*, али не знамо чиме се храни *везиров фил*, а да му знамо нарав, послали бисмо што треба” (Андрић 1999: 80) преводe страх у изругивање. Ова прећутана прва симболичка комуникација, односно тумачење, супротно приповедачевом навођењу да им је беба слона ближа, разумљивија од везира, заправо је доказ нечег сасвим другог. Наиме, уколико једноставно знају шта *једе* везир, они за биће које им се наметнуло, метафорички не знају чиме се *храни*, као доказ оне распострањене догме по којој смо ми сами оно чиме се хранимо (према Shahani 2018).

Иако приповедачеви двојници, Шећерагић и Глухбеговић дају другу, праву и стварну страну филовог бића, острвљеност света, поново добија своју кулминацију чињеницом да управо деца, као она слична филу, својом неутаживом жељом за игром постају ти који људима откривају начин на који могу убити бебу. У моменту кад се стварност згуснула, као у тренутку Целалијиног губитка моћи, јер одједном „не зна шта да ради ни како да продужи дело за које сама сила није била довољна” (Андрић 1999: 106–107), оно дело које *јест* фил, крвници Целалија и касабалије се поистовећују, док слон као једина аутентичност остаје са стране, никоме сличан. С обзиром на то да назире шта је то чиме се фил храни (а он само једе више из радозналости него из потребе), деца као њему слична,

одлучују да начну филов крај: „И тада је неко од деце дошло на необичну мисао. Располовило је љуску од ораха, извадио из једне поле језгру, а на њено место ставио живу пчелу” (Андрић 1999: 103). Мржња чаршије расте онако како их сопствена вера у измишљене приче уобручује. Тако је било и са лажном вешћу да је после отрова и стакла које су му подметали у храну слон угинуо (касабалије кажу, занимљиво је, поново као за човека – „Црк’о фил”, исто: 104). За разлику од Целалије, чије смо стање наслућивали, да би се он на крају убио, и то истим оним отровом који су чаршилије давале беби-слону, истом оном руком којом није хтео да дотакне слона, фил се опорављао, све док људи нису нашли начин да коначно убију слона и за тренутак затуре оно што је он и у истини и у машти собом носио. Једноставно, беба-слона као репрезент „оне земље која – није ово” (Андрић 2011: 53) безуспешно је на комичан начин трагичним исходом покушавала да размекша тврду земљу и веру босанског народа. Зато и суштинско питање као сублимација сваке једностране борбе – „Чија ће бити ова земља?” (Андрић 1981: 23) иронијски одзвања као порука изумрлих учесника.

Ипак, на концу свега, читаоцу не промиче необична равноправност порука и судбина, кад иза везира остаје натпис који ће чаршијске људе заувек подсећати на неуспешну борбу потцртану пророчким речима са Целалијиног споменика са ког као да проговара фил – „Он је жив и вечан” (Андрић 1999: 108).

Извори

- Андрић 1999: И. Андрић, *Изабране приповећке*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Андрић 2011: I. Andrić, *Omerpaša Latas*, Београд: Sezam book.

Литература

- Андрић 1981: И. Андрић, *Свеске*, Београд: Просвета.
- Башлар 2004: G. Bašlar, *Zemlja i sanjarije volje: ogleđ o imaginaciji materije*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Бошковић 2010: Д. Бошковић, *Заблуде модернизма*, Београд: Службени гласник.
- Гура 2005: А. Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, Београд: Бримо, Логос, Александрија.
- Еко 1995: У. Еко, *Симбол*, Београд: Народна књига „Алфа”.
- Еко 2004: У. Еко, *Kod*, Београд: Narodna knjiga „Alfa”.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Београд: Завод за уџбенике, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- Лакан 1986: J. Lacan, XI seminar *Četiri temeljna pojma psihoanalize*, Zagreb: Naprijed.
- Радоњић 2018: Г. Радоњић, „Мотив доласка у Андрићевој прози и приповиједање као интерпретација прича”, у: *Дело Иве Андрића* (зборник), Београд: САНУ, 517–529.
- Саид 2008: E. Said, *Orijentalizam*, Београд: Biblioteka XX vek, knjižara Krug.
- Секулић 1999: И. Секулић, „Исток у приповеткама Иве Андрића”, у: *Зборник о Андрићу*, прир. Радован Вучковић, Београд: СКЗ.
- Морис 2005: D. Moris, *Razumevanje bebe*, Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

„Машалах, машалах! Не буди му урока!“ или *Прича о везировом слону* Иве Андрића

Хјуган, Тифин 2010: G. Huggan, H. Tiffin, *Postcolonial Ecocriticism: Literature, Animals, Environment*, London, New York: Routledge.

Шахани 2018 (ур.): G. Shahani, *Food and literature*, United Kingdom: Cambridge University Press.

**“MASHALAH, MASHALAH! DON’T BE A CURSE TO HIM!”
OR THE STORY OF THE VIZIER’S ELEPHANT BY IVO ANDRIĆ**

Summary

As one of the most authentic occurrences in Serbian literature, Andrić’s “fitful elephant baby”, the hero of *The story of the vizier’s elephant*, subverts but likewise reveals the different symbolical, metaphorical, historical and, most of all, human fields. On the first level of this story, the narrator goes for the so-called animalization of the story so as to make the relationship between the authenticity of the baby-elephant and the familiarity of the townspeople more complex. Then, after the tragicomical, Eliot-like wasteland, ironically (self)described, follows the interpretation of the people as multiple, tropic characterizations of the main protagonist, which is how the townspeople attempt to secure for themselves the status of the subject, and not the object of the story. On the third level of Andrić’s narrative game there is the baby elephant as an entity, he as the creator and the carrier of the story, his reality and his authenticity which destroys the assigned frameworks of the human world in the frame of factography. The language and life of this baby remain solitary and unread in the carnivalesque co-mixture of existences.

Keywords: baby, elephant, Andrić, hero, story, people, symbol

Olja S. Vasileva